

ΓΙΑ ΤΙΣ ΠΗΓΕΣ ΤΗΣ ΣΚΕΨΗΣ ΤΟΥ Ν. ΠΟΥΛΑΝΤΖΑ*

Η πρωταρχική σημασία των πολιτικών αναμίξεων

Τι οδήγησε τον Πουλαντζά στην υιοθέτηση μεταβαλλόμενων φιλοσοφικών θέσεων, με τις οποίες και μέσα απο τις οποίες θα μπορούσαν να επιτευχθούν οι θεωρητικές και στρατηγικές του καινοτομίες; Τι τον οδήγησε πέρα από μία φιλοσοφία του δικαίου η οποία είχε γραφτεί κάτω από την προοπτική ενός υπαρξισμο-μαρξισμού προς μία υβριδική Αλτουσεριανή και Γκραμσιανή εκτίμηση του κράτους και ως εκ τούτου προς μια αριστερή Ευρωκομμουνιστική θέση; Το κλειδί σ' αυτή τη μετακίνηση φαίνεται πώς είναι οι αναμίξεις του στην Ελληνική και Γαλλική πολιτική. Χωρίς αυτή, όπως θα μπορούσε να είχε πεί ο Althusser, τίποτα δεν θα είχε συμβεί. Είναι εξ' ίσου φανερό, όμως, πως δεν ανέπτυξαν το θεωρητικό πλαίσιο του Πουλαντζά όλοι όσοι αναμίχθηκαν στην Ελληνική ή τη Γαλλική πολιτική. Οι καινοτομίες του προϋποθέτουν επίσης και την ανάμιξη του σε τρεις χαρακτηριστικές θεωρητικές παραδόσεις και τη δέσμευσή του σε μία ξεχωριστή, Μαρξιστική μέθοδο θεωρητικής και πολιτικής ανάλυσης. Χωρίς αυτές τις επιπρόσθετες επιρροές, όπως πιθανόν να έλεγε ο Πουλαντζάς, θα είχε συμβεί αναρχισμός, οικονομισμός ή λαϊκισμός. Έτσι ασχολούμαστε μάλλον με μία πολύπλοκη αλληλεπιδρώσα διαδικασία παρά με μία απλή αιτιώδη αλυσίδα - με μία γενεαλογική πορεία σύμφωνα με τον Foucault μάλλον, παρά με μία μονογραμμική προκαθορισμένη ανάπτυξη.

Πράγματι, αν οι πολιτικές του αναμίξεις παρείχαν την κινητήρια δύναμη πίσω από αυτές τις αλλαγές, ήταν αναγκαστικά πολύπλοκες και ιστορικά καθορισμένες. Πράγματι αυτές οι αναμίξεις εξαρτώνταν από τη πορεία των πολιτικών γεγονότων τα οποία βρισκόνταν πέρα από τον έλεγχο του Πουλαντζά. Ο Μαρξ έπρεπε να περιμένει τη Κομμούνα των Παρισίων πριν καταφέρει τελικά να αναπτύξει τις απόψεις του για τη 'δικτατορία του προλεταριάτου'. Η 'αρμονία' ανάμεσα στη θεωρία και την πρακτική

* Το κείμενο αυτό είναι τμήμα του βιβλίου του: *Nicos Poulantzas. Marxist Theory and Political Strategy*, London 1985, σσ. 330-335.

ήταν εξ'ίσου πολύπλοκη στη περίπτωση του Πουλαντζά. Παρατήρησε κάποτε πως, 'από την άποψη της θεωρίας, μόνο μια αληθινή εμπειρία-που σημαίνει επίσης και πειραματισμός - όπως η ταξική πάλη της εργατικής τάξης μπορεί να οδηγήσει στην επιστήμη'¹. Στη δική του περίπτωση έπρεπε να περιμένει την Ελληνική χούντα και την κατάρρευσή της πριν μπόρσει να αναπτύξει τελικά τις απόψεις του για τη 'δικτατορία της αστικής τάξης' και τις συνέπειές της για τη σοσιαλιστική στρατηγική. Ήταν όλο και περισσότερο ενήμερος ότι οι πολιτικές διαμάχες στην Ελληνική αριστερά για την αντι-δικτατορική στρατηγική προτάσσονταν στις θεωρητικές συγκρούσεις για τη φύση του καπιταλιστικού κράτους. Ο Πουλαντζάς πίστευε πως αυτές οι διαμάχες είχαν ηρεμήσει μέσα από την αληθινή εμπειρία και οι απόψεις του είχαν ενισχυθεί περισσότερο μετά το πείραμα της Πορτογαλίας.

Επιπλέον, αν η υιοθέτηση του Marx για τις προλεταριακές πολιτικές θέσεις πραγματικά τον βοήθησαν να κάνει τη σημαντικότερη επιστημονική τομή του, ένας μέγιστος παράγοντας στην ανάπτυξη του Πουλαντζά ήταν σίγουρα η μερική του εγκατάλειψη μιάς καθαρής προλεταριακής ταξικής θέσης. Η τελευταία θέση χαρακτήρισε τη μακροχρόνια Μαρξιστική-Λενινιστική φάση του και τον εμπόδισε να κατανοήσει πλήρως τη φύση της πολιτικής στις σύγχρονες κοινωνίες. Μόνο αργότερα εξέτασε σοβαρά τους λαϊκούς-δημοκρατικούς αγώνες και τις δραστηριότητες των νέων κοινωνικών κινήματων με τον πολυταξικό (*pluriclassiste*) χαρακτήρα τους. Η μεταβαλλόμενη πορεία των πολιτικών γεγονότων ήταν επίσης σημαντική εδώ. Πάνω απ'όλα η εμπειρία της *Union de la Gauche* και της κατάρρευσής της μπροστά στις πύλες της εξουσίας, έφερε τη κρίση των μαζικών εργατικών κομμάτων και την ανάγκη για μια θεμελιώδη επανεκτίμηση της πολιτικής του στρατηγικής. Μέχρι τότε δεν είχε αποτολμήσει την πιο αυτοκριτική και δυναμική φάση της πολιτικής του ανάπτυξης στη προσπάθειά του να καταγράψει μία δημοκρατική μετάβαση στο δημοκρατικό σοσιαλισμό.

Συμπερασματικές Παρατηρήσεις

Η τομή του Πουλαντζά στη θεωρία για το κράτος εξαρτήθηκε από τη τοποθέτησή του στη συμβολή των τριών αντιθετικών θεωρητικών ρευμάτων. Η πρωτοτυπία του βρίσκεται στη μοναδική σύνθεση των τριών πνευματικών πηγών που διέφεραν κάπως από εκείνες που ενέπνευσαν τον

1. «Political Ideology and Scientific Research», στο: Lars Dencik (έπιμ.), *Scientific Research and Politics*, Lund 1969, σ. 56.

2. «Interview», *Marxism Today*, 'Ιούλ. 1979, σ. 198-205.

ίδιο το Marx. Στην περίπτωση του Πουλαντζά αυτές οι θεωρητικές παραδόσεις ήταν η Γαλλική φιλοσοφία, η Ιταλική πολιτική και το Ρωμαιο-Γερμανικό δίκαιο· και συνέχισε να τα συνδυάζει με ένα μοναδικό τρόπο μέσα σε ένα αφιδωτό πλαίσιο Μαρξιστικής πολιτικής οικονομίας. Μ' αυτό δεν υποστηρίζουμε πως ο Πουλαντζάς έμεινε ανεπηρέαστος από άλλες θεωρητικές πηγές (εκτός από αυτές). Θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε πως άλλες πηγές διυθίστηκαν μέσα από αυτές τις τρεις πρωταρχικές παραδόσεις. Αυτό μπορούμε να το δούμε στο τρόπο με τον οποίο οικιοποιήθηκε τη Γερμανική φαινομενολογική έννοια της Φύσης του Πράγματος (die Natur der Sache) μέσα από τη Γαλλική φιλοσοφία. Με τον ίδιο τρόπο τα Μαιοικά θέματα εξετάστηκαν μέσα από μία Αλτουσεριανή προοπτική. Παρομοίως, αν και μπορεί κανείς να διακρίνει ορισμένα Αυστρο-Μαρξιστικά θέματα στο μετέπειτα έργο του, αυτά τα οικιοποιήθηκε μέσα από την επιρροή τους στην Ιταλική πολιτική διαμάχη.

Η πρωτοτυπία του Πουλαντζά εξαρτήθηκε επίσης από τις απόπειρές του να κατανοήσει και να επηρεάσει τη πορεία των πολιτικών γεγονότων στην Ελλάδα και τη Γαλλία. Έτσι επεχείρησε να κατανοήσει την Ελληνική στρατιωτική δικτατορία, τις συνθήκες που οδήγησαν στην ανατροπή της, την απουσία ηγεμονίας της εργατικής τάξης στη πορεία εκδημοκρατισμού, και τις προοπτικές για μετακίνηση από μία αντι-δικτατορική συμμαχία σε μία αντι-ιμπεριαλιστική, αντι-μονοπωλιακή συμμαχία. Τα ενδιαφέροντά του για τη Γαλλική πολιτική ποικίλλουν από την αύξηση του αυταρχικού κρατισμού ως τα προβλήματα της αριστερής ενόττητας γύρω από ένα αντι-μονοπωλιακό, δημοκρατικό σοσιαλιστικό πρόγραμμα. Οι αμοιβαίες συνέπειες των τριών πηγών που επηρέασαν τον Πουλαντζά έγιναν εμφανείς μέσα από την εξέταση των προβλημάτων των ταξικών συμμαχιών για ένα δημοκρατικό σοσιαλισμό.

Μπορεί κανείς να κατανοήσει το έργο του Πουλαντζά εξετάζοντας τις τάσεις που παρήχθησαν μέσα στο έργο του στη προσπάθειά του να συνδυάσει τις τρεις πηγές από τις οποίες επηρεάστηκε. Προσαρμόζονται συνεχώς και τροποποιούνται κάτω από την επίδραση της συμμετοχής τους στο πολιτικό αγώνα, αλλά δεν είναι με κανένα τρόπο εύκολο να διευθετηθούν. Έτσι οι τάσεις παραμένουν σε κάθε διαδοχικό στάδιο στη θεωρητική, πολιτική και φιλοσοφική του ανάπτυξη. Η πιο ολοκληρωμένη περίοδος της σκέψης του ήταν όταν ο Πουλαντζάς δούλεψε μέσα σε ένα υπαρξιακό-Μαρξιστικό πλαίσιο, γιατί δεν είχε ακόμη ανακαλύψει τον Ιταλικό Μαρξισμό και δεν είχε εξετάσει τις συνέπειές του για τη Μαρξιστική φιλοσοφία ή τη κομμουνιστική πολιτική. Από τη στιγμή εκείνη διέσδυσαν οι εντάσεις στις αναλύσεις του οι οποίες συνέχιζαν να αναζητούν διέξοδο ως το τέλος της ζωής του.

Η στροφή στη φιλοσοφική θέση από τον υπαρξισμό του Sartre μέσα από το στρουκτουραλισμό του Althusser ως τις προοπτικές του Foucault δε θα μπορούσε να μειώσει αυτές τις εντάσεις και τη δυναμική τους παρουσία στο έργο του. Βοήθησαν όμως τον Πουλαντζά να δώσει καταλληλότερη έκφραση στις θεωρητικές και πολιτικές του καινοτομίες. Ούτε και η απομάκρυνση από μια Μαρξιστική-Λενινιστική ερμηνεία του Gramsci προς ένα ριζοσπαστικό Ευρωκομμουνισμό που είχε φιλτραριστεί μέσα από την αριστερά του 'Ingrao' θα μπορούσε να τις μειώσει. Παρ' όλ' αυτά, αυτή η μετατόπιση μέσα στην 'Ιταλική πολιτική' βοήθησε πράγματι τον Πουλαντζά να δώσει μεγαλύτερο βάρος στους θεσμικούς προσδιορισμούς της κρατικής εξουσίας και να τους συνδέσει με προβλήματα πολιτικής στρατηγικής. Αυτό προβάλλεται έντονα στο ένα στοιχείο το οποίο εμφανίζεται ως σταθερό στις πνευματικές πηγές του Πουλαντζά. Παρακινημένος από τις μετατοπίσεις σε άλλα θέματα στις πνευματικές και πολιτικές του θέσεις, συνεχώς επανεκτιμούσε τη φύση των τάξεων και τις συνέπειες του δικαίου, της ελευθερίας και των νομικών θεσμών.

Αυτή η δημιουργική τάση ισχύει τόσο για τα χάσματα και τα θεωρητικά προβλήματα στο έργο του Πουλαντζά όσο και για τις πιο θετικές του απόψεις. Αυτό μπορούμε να το δούμε στο υπερβολικό ενδιαφέρον του για τους πολιτικούς παράγοντες. Κάθε μία από τις κύριες πνευματικές πηγές του περιέχει ένα 'πολιτικιστικό' ('politicist') δυναμικό: την έννοια του Althusser για τη σχετική αυτονομία και την έμφαση που δίνει ο Foucault στην εξουσία· το ενδιαφέρον του για το σφαιρικό ρόλο του κράτους και του κόμματος στην Ιταλική πολιτική· την εστίαση του Ρωμαιο-Γερμανικού δικαίου στους νομικο-πολιτικούς θεσμούς. Ο συνδυασμός των πηγών αυτών δίνει ισχυρή έμφαση στο 'πολιτικιστικό' ('politicist') δυναμικό της κάθε μιάς και ενισχύει την αμέλεια των οικονομικών καθορισμών και την ιδιαιτερότητα των ιδεολογικών. Αυτά αντανακλώνται στο θεωρητικό ενδιαφέρον του Πουλαντζά για τον κεντρικό ρόλο του κράτους και το στρατηγικό ενδιαφέρον του για προβλήματα θεσμικού σχεδίου για ένα δημοκρατικό σοσιαλισμό. Για ένα μεγάλο διάστημα ο Πουλαντζάς αμέλησε τις πολυπλοκότητες της πολιτικής κοινωνίας και τις ένταξε κάτω από την ένδειξη των 'ιδεολογικών κρατικών μηχανισμών'. Μονο στο τελευταίο του χρόνο (ή σχεδόν) εξέτασε τις ιδιαιτερότητες και την αυτόνομη συμβολή των ταξικών και νεο-ταξικών αγώνων που βρίσκονταν υπεράνω του κράτους. Τα μεγάλα οικονομικά προβλήματα που εμπεριέχονταν στο δημοκρατικό σοσιαλισμό αγνοήθηκαν μέχρι το τέλος. Αυτό δε σημαίνει πως επικρίνουμε τη συμβολή του στη πολιτική ανάλυση αλλά θα υποστηρίξουμε πως εξετάζει μονόπλευρα το κρατικό σύστημα.

Κατά παράδοξο τρόπο, αν και αυτός ο πολιτικισμός (politicism) απορρέει από το συνδυασμό των τριών κύριων πηγών έμπνευσής του, ο Πουλαντζάς δεν εξέτασε σε βάθος τις ξεχωριστές συνεισφορές κάθε παράδοσης. Πιθανόν αυτή η αμέλεια να συνέβη γιατί λησμονούσε τις πολυπλοκότητες της θεωρητικής του διαμόρφωσης. Πραγματικά, παραδέχτηκε πως κανείς δε θα μπορούσε ποτέ να είναι απόλυτα συγχρονισμένος με τη δική του / της θεωρητική ανάπτυξη. Εξετάζοντας με περισσότερη προσοχή και σταθερότητα τις αμοιβαίες τους συνέπειες, θα μπορούσε να είχε καταλήξει στις συνέπειές τους με ένα πιό δημιουργικό τρόπο.

Υπάρχουν τρεις ιδιαίτερες περιοχές όπου θα μπορούσε κάτι τέτοιο να είχε βοηθήσει. Πρώτον ο Πουλαντζάς αμέλησε την αξιοποίηση της (νεο-) Γκραμισιανής προσέγγισης στη πολιτική πάλη και αντί γι' αυτό έδωσε βάρος στους δομικούς προσδιορισμούς της κρατικής εξουσίας. Δεύτερον, στη εξέταση αυτών των καθορισμών, η νομική του εκπαίδευση υπο-χρησιμοποιήθηκε. Γιατί θα ήταν πολύ παραγωγικό να εξετάσουμε πως ενίσχυσαν οι νομικο-πολιτικοί θεσμοί και πρακτικές την σχετική αυτονομία του κράτους και τη θεσμική του ενότητα. Αυτό δε σημαίνει πως ισχυριζόμαστε ότι το ίδιο το δίκαιο είναι επαρκής ερμηνεία της δυναμικής της κρατικής μορφής. Πραγματικά, όπως αναγνώρισε ο Πουλαντζάς στο βιβλίο του *Κράτος, Εξουσία, Σοσιαλισμός*, η κρατική εξουσία στηρίζεται στη παρανομία όπως και στη νομιμότητα. Λαμβάνοντας αυτό ως δεδομένο, σίγουρα θα βοηθούσε αν κάναμε μία πιό λεπτομερή ανάλυση της συμβολής του δικαίου στη θεσμική μήτρα του κράτους και έτσι και στο ρόλο που παίζει για τη συμπύκνωση και τη μετατροπή της ισορροπίας των δυνάμεων.

Τελικά, καθώς απομακρυνόταν διαδοχικά από το στρουκτουραλισμό του Althusser, ο Πουλαντζάς θα μπορούσε να είχε προσεγγίσει με μεγαλύτερη προσοχή την άποψη του Foucault για την εξουσία και τη στρατηγική. Αυτό ισχύει μόνο για τη γενεαλογική προσέγγιση του Foucault, με τον καθαρό της ανταγωνισμό προς τα υπολειπόμενα δομικά στοιχεία στο έργο του Πουλαντζά: ισχύει επίσης για τη μικρο-φυσική της εξουσία και τη πιο συνειδητή στρατηγική-θεωρητική προσέγγιση. Ως εκ τούτου η αντίληψη-κλειδί του Πουλαντζά πως το κράτος είναι μία κοινωνική σχέση παραμένει ελλειπτική και ελάχιστα ανεπτυγμένη. Γύρω από αυτό το θέμα θα στραφούμε στο επόμενο κεφάλαιο.

Μετάφραση: Λουτζα Σταμούλη.